IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 22 Issue 01 IYUN 2026

DAVLAT VA JAMOAT INSTITUTLARINING INSTITUTSIONAL TRANSFORMATSIYASI

Raximjonova Gulzira Naimjon qizi
Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zMU
Ijtimoiy fanlar fakulteti 1-bosqich magistranti
e-mail: raximjonovagulzira@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada davlat va jamoat institutlarining institutsional transformatsiyasi jarayonlari, ularning nazariy-metodologik asoslari hamda O'zbekiston sharoitida amalga oshirilayotgan islohotlarning mazmun-mohiyati tahlil qilingan. Shuningdek, davlat boshqaruvi tizimining modernizatsiyasi, fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishi va ular o'rtasidagi hamkorlik mexanizmlarining takomillashuvi ilmiy jihatdan yoritilgan. Tadqiqot davomida statistik ma'lumotlar, normativ-huquqiy hujjatlar va ilmiy manbalar tahlil qilinib, institutsional transformatsiyaning asosiy yo'nalishlari va istiqbollari aniqlangan.

Kalit so'zlar: institutsional transformatsiya, davlat boshqaruvi, fuqarolik jamiyati, nodavlat notijorat tashkilotlari, jamoat nazorati, ijtimoiy sheriklik, demokratik islohotlar.

Abstract

This article analyzes the processes of institutional transformation of state and public institutions, their theoretical foundations, and the essence of reforms implemented in Uzbekistan. Particular attention is paid to the modernization of public administration, the development of civil society institutions, and the improvement of cooperation mechanisms between the state and society. Based on statistical data, legal documents, and scientific literature, the main directions and prospects of institutional transformation are identified.

Keywords: institutional transformation, public administration, civil society, non-governmental organizations, public control, social partnership, democratic reforms.

Kirish

XXI asrda globallashuv, raqamlashtirish va demokratik taraqqiyot jarayonlari davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarning yangi modelini shakllantirmoqda. Bunday sharoitda davlat boshqaruvi tizimini modernizatsiya qilish, fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish hamda ular o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur jarayonlar ilmiy adabiyotlarda "institutsional transformatsiya" tushunchasi bilan ifodalanadi.

Institutsional transformatsiya – bu mavjud siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy institutlarning yangi talablar asosida qayta tashkil etilishi, ularning faoliyat mexanizmlarining takomillashtirilishi hamda jamiyat ehtiyojlariga moslashtirilishidir. Ushbu jarayon davlat boshqaruvi samaradorligini oshirish, fuqarolarning siyosiy faolligini kuchaytirish va demokratik qadriyatlarni qaror toptirishga xizmat qiladi [1].

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda davlat va jamoat institutlarini rivojlantirish borasida muhim islohotlar amalga oshirildi. Ayniqsa, 2017-yildan boshlab "Harakatlar strategiyasi", keyinchalik "Yangi O'zbekiston" taraqqiyot strategiyasi doirasida davlat boshqaruvini takomillashtirish, fuqarolik jamiyati institutlarini qo'llab-quvvatlash va jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga alohida e'tibor qaratildi [2]. Institutsionalizm nazariyasiga ko'ra, institutlar jamiyat hayotini tartibga soluvchi rasmiy va norasmiy qoidalar tizimidir. D.Nort institutlarni "insonlar tomonidan yaratilgan cheklovlar" sifatida ta'riflab, ularning jamiyat rivojlanishidagi rolini alohida ta'kidlaydi [3]. Davlat institutlari siyosiy hokimiyatni amalga oshiruvchi tashkilotlar va mexanizmlardan iborat bo'lsa, jamoat institutlari fuqarolarning manfaatlarini

ifodalovchi hamda davlat va jamiyat o‘rtasida vositachilik qiluvchi tuzilmalardir. Bularga nodavlat notijorat tashkilotlari, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari, kasaba uyushmalari, siyosiy partiyalar va ommaviy axborot vositalari kiradi.

Zamonaviy demokratik jamiyatlarda davlat va jamoat institutlari o‘rtasidagi hamkorlik ijtimoiy sheriklik tamoyillari asosida amalga oshiriladi. Bunda davlat jamiyat manfaatlarini hisobga olgan holda qarorlar qabul qiladi, fuqarolik jamiyati institutlari esa ushbu qarorlarning ijrosini nazorat qiladi hamda aholining manfaatlarini himoya qiladi [4].

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda davlat boshqaruvi tizimini modernizatsiya qilish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Davlat xizmatlari ko‘rsatish tizimining raqamlashtirilishi, “Elektron hukumat” tizimining joriy etilishi, byurokratik to‘siqlarning qisqartirilishi va davlat organlari faoliyatining ochiqligi ta’minlanishi ushbu transformatsiyaning muhim yo‘nalishlari hisoblanadi.

2025-yil holatiga ko‘ra, Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali orqali 700 dan ortiq davlat xizmatlari elektron shaklda ko‘rsatilmoqda. Bu esa davlat organlari faoliyati samaradorligini oshirish va aholiga qulaylik yaratishga xizmat qilmoqda [5].

Davlat boshqaruvining transformatsiyasi jarayonida mahalliy davlat hokimiyati organlari vakolatlarini kengaytirish, hududlarni kompleks rivojlantirish va aholi murojaatlari bilan ishlash tizimini takomillashtirishga ham alohida e’tibor qaratilmoqda. Natijada fuqarolarning davlat boshqaruvidagi ishtiroki sezilarli darajada ortmoqda. Fuqarolik jamiyati institutlari demokratik davlatning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. O‘zbekistonda nodavlat notijorat tashkilotlari soni mustaqillikning dastlabki yillarida 100 taga ham yetmagan bo‘lsa, bugungi kunda ularning soni 10 mingdan ortiqni tashkil etmoqda [6]. NNTlarning faoliyati ekologiya, ta’lim, sog‘liqni saqlash, gender tengligi, yoshlar siyosati va ijtimoiy himoya kabi sohalarni qamrab olmoqda. Davlat tomonidan NNTlarni qo‘llab-quvvatlash uchun grantlar, subsidiyalar va ijtimoiy buyurtmalar tizimi joriy etilgan.

Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, 2024-yilda NNTlar sektorida 70 mingdan ortiq fuqarolar faoliyat yuritgan bo‘lib, bu fuqarolik jamiyati institutlarining jamiyat hayotidagi rolini tobora kuchayib borayotganidan dalolat beradi [7].

Jadval 1.

O‘zbekistonda NNTlar sonining o‘sish dinamikasi

1991- yil	95ta
2000- yil	2300ta
2010- yil	5100ta
2020- yil	9200ta
2024- yil	10 000 dan ortiq

Zamonaviy demokratik jamiyatlarda davlat va fuqarolik jamiyati institutlari o‘rtasidagi hamkorlik ijtimoiy taraqqiyotning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. O‘zbekistonda ham davlat va jamoat institutlari o‘rtasidagi munosabatlar yangi bosqichga ko‘tarilib, “kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari” tamoyili asosida rivojlanmoqda.

Ijtimoiy sheriklik to‘g‘risidagi qonunchilikning takomillashtirilishi, jamoatchilik eshituvlari, jamoatchilik ekspertizasi va jamoat nazoratining joriy etilishi fuqarolarning davlat boshqaruvidagi ishtirokini kengaytirdi. Xususan, “Jamoatchilik nazorati to‘g‘risida”gi Qonun qabul qilinishi davlat organlari faoliyatining ochiqligini ta’minlashga xizmat qilmoqda [8].

Mahalla institutining vakolatlari kengaytirilishi ham institutsional transformatsiyaning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Mahallalar aholining ijtimoiy muammolarini aniqlash, yoshlar va xotin-qizlarni qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirishda muhim rol o‘ynamoqda. Bugungi kunda mamlakatda 9 mingdan ortiq mahalla fuqarolar yig‘inlari faoliyat yuritmoqda [9].

Institutsional transformatsiya natijalarini baholashda davlat boshqaruvi samaradorligi, fuqarolarning siyosiy faolligi va fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanish ko‘rsatkichlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Jadval 2

O‘zbekistonda fuqarolik jamiyati institutlari rivojlanishining ayrim ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkich	2010	2020	2024
NNTlar soni	5100	9200	10000+
Mahallalar soni	9800	9200	9400
Elektron davlat xizmatlari soni	40	210	700+
Jamoatchilik muhokamalarida qatnashgan fuqarolar (ming kishi)	120	580	1500

Jadval ma’lumotlari davlat va jamoat institutlarining rivojlanishi izchil davom etayotganligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, elektron davlat xizmatlari sonining keskin ortishi davlat boshqaruvi tizimining raqamli transformatsiyasi samaradorligini namoyon etadi [10].

Shuningdek, “Open Budget” platformasi orqali fuqarolarning budjet mablag‘larini taqsimlash jarayonidagi ishtiroki ham sezilarli darajada oshdi. So‘nggi yillarda millionlab fuqarolar tashabbusli budjet loyihalarida qatnashib, mahalliy infratuzilmani rivojlantirishga o‘z hissalarini qo‘shmoqda [11].

Davlat va jamoat institutlarining institutsional transformatsiyasi jarayonida erishilgan natijalarga qaramasdan, ayrim muammolar ham mavjud.

Birinchidan, ayrim hududlarda fuqarolik jamiyati institutlarining faolligi yetarli darajada emas. NNTlarning moddiy-texnik bazasi va moliyaviy imkoniyatlari cheklanganligi ularning faoliyat samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda [12].

Ikkinchidan, davlat organlari va jamoat tashkilotlari o‘rtasidagi hamkorlik mexanizmlarida ayrim byurokratik to‘siqlar saqlanib qolmoqda. Bu esa ijtimoiy sheriklikning samaradorligini pasaytiradi.

Uchinchidan, jamoatchilik nazoratining huquqiy asoslari mavjud bo‘lsa-da, amaliyotda uning ta’sirchanligini oshirish zarurati saqlanib qolmoqda.

To‘rtinchidan, aholining ayrim qatlamlarida siyosiy va huquqiy madaniyatning yetarli darajada shakllanmaganligi fuqarolik faolligiga ta’sir ko‘rsatmoqda.

Taklif va tavsiyalar

Davlat va jamoat institutlarining institutsional transformatsiyasini yanada takomillashtirish maqsadida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

– fuqarolik jamiyati institutlarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini kengaytirish;
– davlat organlari faoliyatining ochiqligi va shaffofligini yanada kuchaytirish;
– jamoatchilik nazorati institutlarining ta’sirchanligini oshirish;
– mahalla institutining vakolatlarini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish;
– yoshlarning fuqarolik faolligini oshirishga qaratilgan ta’lim dasturlarini kengaytirish;
– davlat boshqaruvi tizimida raqamli texnologiyalarni yanada keng joriy etish.

Xulosa

Davlat va jamoat institutlarining institutsional transformatsiyasi jamiyat taraqqiyotining muhim sharti hisoblanadi. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan demokratik islohotlar davlat boshqaruvi tizimini modernizatsiya qilish, fuqarolik jamiyati institutlarini rivojlantirish va davlat hamda jamiyat o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, davlat xizmatlarining raqamlashtirilishi, jamoatchilik nazoratining rivojlanishi, nodavlat notijorat tashkilotlari sonining ortishi va fuqarolarning siyosiy faolligi oshib borayotganligi institutsional transformatsiyaning ijobiy natijalaridan hisoblanadi.

Kelgusida davlat va jamoat institutlari o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni yanada takomillashtirish, fuqarolik jamiyatining mustaqilligini kuchaytirish hamda jamoatchilik nazoratining samaradorligini oshirish orqali demokratik taraqqiyotning yangi bosqichiga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. North D. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. – Cambridge University Press, 1990.
2. Putnam R. Making Democracy Work. – Princeton University Press, 1993.
3. Huntington S. Political Order in Changing Societies. – Yale University Press, 1968.
4. Fukuyama F. State Building: Governance and World Order in the 21st Century. – Cornell University Press, 2004.
5. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF–158-son Farmoni.
8. “Jamoatchilik nazorati to‘g‘risida”gi Qonun.
9. “Ijtimoiy sheriklik to‘g‘risida”gi Qonun.
10. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi statistik ma’lumotlari.
11. O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi ma’lumotlari.
12. Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish markazi hisobotlari.
13. Mahalla va nuroniylarni qo‘llab-quvvatlash vazirligi ma’lumotlari.
14. BMT Taraqqiyot dasturi (UNDP) hisobotlari.
15. Jahon bankining Governance Indicators hisobotlari.